

Kościół i polityka, społeczeństwo i religia, kultura i wiara w polskich badaniach nad wiekiem dziewiętnastym: aktualne projekty i nowe perspektywy.

W 1993 r. na łamach „Kwartalnika Historycznego” Jerzy Kłoczowski, nestor badań nad historią społeczno-religijną, zwracał uwagę, że chociaż problematyka znaczenia religii i postaw religijnych w życiu ludzi i społeczeństw zajęła bardzo istotne miejsce we współczesnej humanistyce, polska historiografia ma w tym zakresie duże zaległości. Dlatego też upominał się o „właściwe miejsce tych zagadnień w naszej nauce historycznej, w naszych pracach, perspektywach, kwestionariuszu badawczym” (nr 4, s. 269). Wydaje się, że po blisko 25 latach apel ten – przynajmniej jeśli chodzi o historię XIX wieku – zachowuje nadal swoją aktualność.

Proponowany temat można uznać za kluczowy dla XIX-wiecznego panelu z wielu powodów. (1) W dziewiętnastowiecznej historii Polski Kościół katolicki odegrał szczególną rolę jako jedyna instytucja ogólnonarodowa funkcjonująca ponad granicami zaborowymi. Jego struktury terytorialne i hierarchia stanowiły namiastkę nieistniejącej własnej organizacji państwowej, a jedność kultu przyczyniała się do integracji polskiej społeczności. (2) W najważniejszych sporach ideowych epoki występowało odniesienie do religii, a często także do instytucji Kościoła (afirmatywne lub polemiczne). (3) Czynniki religijny (szeroko rozumiany) stanowił istotny element w polskim ruchu niepodległościowym, „pracach organicznych”, kulturze i życiu codziennym okresu zaborów. (4) Ważnym problemem badawczym (dla ziem polskich, ale i dla całego obszaru Europy Środkowo-Wschodniej) pozostaje sprzężenie identyfikacji wyznaniowej ze świadomością narodową, zwłaszcza w procesie kształtowania się nowoczesnego narodu, i konsekwencje tego zjawiska. (5) W XIX wieku na ziemiach polskich można zaobserwować społeczno-religijne fenomeny na skalę Europy, jak np. powstanie i rozwój ukrytych bezhabitowych zgromadzeń zakonnych o. Honorata Koźmińskiego, działających w rozmaitych środowiskach społeczno-zawodowych, czy rozwój religijności śląskich górników w okresie, gdy w środowiskach robotniczych pogłębiała się sekularyzacja.

W wielu ośrodkach akademickich widoczny jest systematyczny wzrost zainteresowania problematyką kościelną, wyznaniową i społeczno-religijną, zaczęły się też pojawiać nowe, wartościowe studia poświęcone m.in. historii idei (kontroświecenie, polski ultramontanizm, środowisko zmartwychwstańców, piśmiennictwo katolickie), relacjom państwowo-kościelnym, duchowieństwu w kraju, na zesłaniu i na emigracji, zakonom, strukturom kościelnym, geografii i socjografii wyznaniowej, wspólnotom ewangelickim i mariawitom. Powszechny zjazd polskich historyków stanowi znakomitą okazję do spotkania dziewiętnastowieczników zajmujących się tym spektrum zagadnień w celu dokonania bilansu dotychczasowych badań, wskazania obszarów najbardziej zaniedbanych badawczo, refleksji nad warsztatem i metodologią.

Jednostka zgłaszająca: Katedra Historii XIX wieku Instytutu Historii KUL; zainteresowanie proponowanym tematem wyraziły także osoby z innych środowisk: dr Marek Deszczyński (Akademia Sztuki Wojennej – IH UW), dr hab. Martyna Deszczyńska (Bibl. Nar., Pracownia Historii Bibliotek i Czytelnictwa), dr hab. Jerzy Kuzicki, prof. Uniw. Rzeszowskiego, dr hab. Krzysztof Lewalski (prof. UG), prof. dr hab. Tadeusz Stegner (UG).